

DOI: 10.21802/artm.2025.2.34.108

УДК 615.8:616-001.3:616.89-008.441.3:355.233:616-082

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ БОЙОВИХ ТРАВМ: ІНТЕГРАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

А.В. Кульматицький¹, І.С. Клименко², О.В. Ковальчук³

¹ Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, кафедра невропатології та нейрохірургії, м. Львів, Україна

² Міжрегіональна академія управління персоналом, кафедра медичної психології, м. Київ, Україна

³ Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, кафедра біології людини та екології, м. Запоріжжя, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3486-1143, e-mail: andriykulm@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3119-7494, e-mail: neffalimm@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4249-8751, e-mail: ksusha.mgu@gmail.com

Резюме. У наш час життя населення України суттєво змінилося, відбулися серйозні зміни в усіх сферах життя людей і суспільства в цілому. Причиною цього стало широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України в лютому 2022 року та збільшення військового персоналу. Окрім бойового досвіду, військово-вслужбовці отримують фізичні та психологічні травми, які суттєво змінюють їхній стан. Внаслідок цього учасники бойових дій страждають від важких фізичних та психічних розладів і важко повертаються до нормального життя. Серед психологічних наслідків війни найбільш значущими є збільшення рівня посттравматичного стресового розладу, тривоги та депресії. Тому необхідно знайти ефективні методи адаптації, фізичної та психологічної реабілітації після бойової травми.

Для вирішення завдання було проведено систематичний огляд наукової літератури та вивчено питання ефективності та прийнятності фізичних та психологічних методів лікування бойових травм у військових, вивчено як зарубіжний, так і вітчизняний досвід.

Встановлено складові медичної, психологічної, соціальної, професійної реабілітації та показана необхідність консультативної підтримки. Психологічні інтервенції є ефективними для лікування посттравматичних стресових розладів, тривоги та депресії, покращення сну у людей з історією бойових травматичних подій. Доведено, що ефективна допомога подолання стресу та посттравматичних розладів здійснюється при поєднанні роботи фахівців з соціальної підтримки та психологічної допомогою.

Отже, мультидисциплінарні команди, які здійснюють фізичні та психологічні заходи, спрямовані на роботу з травмою, ефективні для лікування проблем психічного здоров'я та супутніх захворювань у людей, які зазнали бойової травми. Саме злагоджена робота хірургів, реабілітологів, психологів може сприяти більш швидкій реабілітації.

Ключові слова: війна, військові, фізичне здоров'я, психологічний стан, порушення, спеціалізована допомога, медицина, хронічний біль, посттравматичний стресовий розлад.

Вступ. Військові конфлікти, війна та переслідування передбачають виникнення різноманітних травм як у військових, так і в цивільних у зонах бойових дій. Бойові травми можуть бути причиною серйозних фізичних і психічних розладів. Травми, які виникають в бойових умовах, викликають множинні проникаючі поранення, ампутації кінцівок, травми головного або спинного мозку, іноді важкі опіки тощо. Ефективність засобів захисту та первинної медичної допомоги дозволяють пораненим вижити, часто ціною серйозно погіршених функціональних прогнозів. Після отримання первинної медичної та хірургічної допомоги необхідна подальша високоспеціалізована допомога. Багатопрофільні команди фізичної медицини та реабілітації залучаються до роботи з пораненими, щоб розпочати реабілітацію та допомогти у соціальній та професійній реінтеграції. Ця підтримка може відбуватися у два етапи: первинна фаза «гострої реабілітації» спрямована на запобігання та лікування ускладнень і початок перенавчання повсякденній діяльності;

другий етап «реабілітації-реінтеграції» охоплює як медичну, так і соціальну сфери.

У наш час реалізація ефективної індивідуальної реабілітації військових після бойових травм вимагає співпраці команд фізичної та психологічної реабілітації разом з різними посадовими особами військової установи. Крім того, необхідно створити нові умови, специфічні для військового середовища та адаптовані до поранених на війні: створення відповідних підрозділів реабілітації та реінтеграції поранених у війні; використання нових технологій, фінансування розробки та виробництва протезів; розробка програм спортивної реабілітації; створення інструментів для сприяння соціальній та сімейній реінтеграції. Паралельно з цим необхідно проводити підготовку висококваліфікованих спеціалістів, навчання щодо фізичної та психічної допомоги кожному пораненому, від первинної допомоги у військовому госпіталі до спеціалізованих військових медичних та реабілітаційних центрів.

У зв'язку з цим, фізична та психологічна реабілітація стають одними з головних і необхідних елементів підтримки військовослужбовців, що потребує створення відповідної системно-комплексної структури, яка здатна адаптувати фізично-психологічне відновлення військових після бойової травми до сьогоднішніх реалій.

Мета роботи: визначити особливості мультидисциплінарного підходу до лікування бойових травм для ефективної фізичної та психологічної реабілітації.

Матеріали та методи. Війна чи збройний конфлікт є одним із найтяжчих лих, спричинених людиною. Це часто супроводжується травмами тіла та психіки, руйнуванням, значними економічними та соціальними витратами, додатковими довгостроковими негативними наслідками. Дослідження щодо впливу війни на психологічний стан вказують на негативний вплив страждань, тривоги та невизначеності на індивідуальну та соціальну стійкість як цивільного населення, так і військових [1, 2]. Було встановлено, що у військових, які зазнали бойових травм різного характеру та ступеня тяжкості, відмічається посилення стресу, депресії та тривоги, емоційне виснаження та безсоння [3-6]. У роботі Засекіна та ін. було встановлено зв'язок між моральною травмою та посттравматичним стресовим розладом разом із тривогою та депресією, які розвиваються в умовах війни, що триває. Моральна шкода визначається як емоційна реакція на особисті дії або спостереження за діями інших, які суперечать моральним цінностям і моральним переконанням. Їх порушення призводить до емоцій сорому, провини, гніву, огиди та руйнування основних переконань, пов'язаних із самозвинуваченням, розчаруванням у владі, втратою релігійної віри та довіри до інших. Емоційний дистрес, що виникає через розбіжності між високими моральними переконаннями та вимушеною низькоморальною поведінкою, визначається як моральна травма, яка стала однією з ключових конструкцій в оцінці та лікуванні посттравматичного стресового розладу, пов'язаного з бойовою травмою [6, 7].

Військові дії можуть призвести до потреби в комплексній допомозі, пов'язаній як з фізичною, так і з психологічною травмою, найчастіше хронічним болем і посттравматичним стресовим розладом [5, 8]. Необхідно зазначити, що близько третини військовослужбовців, які мають бойову травму та страждають від симптомів посттравматичного стресового розладу, не звертаються за психологічною допомогою, що пов'язують зі страхом перед проявами слабкості, виникненням неповаги та загрози щодо їх військових здібностей [9]. Саме тому фізична та психологічна реабілітація повинні проводитись разом та сприяти адаптації військових до нових умов життя.

Тепер після бойової травми встановлюють основні симптоми посттравматичного стресового розладу (підвищена тривога та емоційне збудження, уникнення та заціпеніння, повторне переживання травматичної події) та додаткові симптоми, пов'язані з порушеннями самоорганізації (афективна дисрегуляція, негативна самооцінка та міжособистісні проблеми) [10]. У той час як феноменологія та діагностика посттравматичних стресових розладів є добре встановленими, концепція моральної травми є відносно новою та

визначається як сильна когнітивна та емоційна реакція після подій, які порушують моральні принципи та переконання людини. Результати досліджень підтверджують надійний зв'язок між моральною травмою, наслідками посттравматичного стресового розладу та погіршенням психічного здоров'я, зокрема через підвищення рівня тривоги і депресії [11, 12].

За останні роки в цій галузі було досягнуто значних успіхів, розроблено нові методи та підходи до реабілітації, покращено розуміння фізичної та психологічної травм, які переживають у військовослужбовців. Основні напрямки досліджень включають визначення індивідуальних відмінностей у відповідях на травму, визначення нових підходів до реабілітації, встановлення ролі соціального середовища, розробка нових технологій у реабілітації та профілактиці довгострокових психологічних травм [9].

Результати дослідження та їх обговорення. Враховуючи складність і різноманітність фізіологічних, фізичних, когнітивних, поведінкових та емоційних проявів бойової травми, необхідний цілісний підхід по догляду за пацієнтом протягом усього періоду лікування. В наш час фізичне та психологічне лікування, відновлення після бойових травм є комплексним процесом, який повинен бути спрямований на відновлення, насамперед, фізичного, психічного стану, а також і соціального благополуччя осіб. До цього процесу необхідно залучати медичну, психологічну, соціальну та професійну підтримку. Це дозволить людині повернутися до нормального життя та інтегруватися в цивільне суспільство. Виділяють такі складові психічного лікування та реабілітації:

- ✓ Медична.
- ✓ Психологічна.
- ✓ Соціальна.
- ✓ Професійна.
- ✓ Консультативна підтримка.

Медична реабілітація спрямована на лікування та відновлення саме фізичного здоров'я (проведення медичних оглядів, діагностика, лікування захворювань і травм, отриманих під час бойових дій), фізіотерапія та програми (фізіотерапевтичні процедури, масаж, лікувальна фізкультура, яка сприяє відновленню рухової активності та фізичної витривалості), лікування хронічних захворювань (спеціалізовані програми лікування для ветеранів із хронічними захворюваннями, зокрема посттравматичним стресовим розладом).

Психологічна реабілітація, що включає психологічну діагностику та консультування (індивідуальні та групові сеанси з психотерапевтами для обговорення пережитого досвіду та зниження рівня стресу), психотерапію (спеціалізовані методи лікування посттравматичних стресових розладів) та інших психологічних проблем), психоедукацію (освітні програми щодо управління стресом, технік саморегуляції та підтримки один одного). Індивідуальна когнітивно-поведінкова терапія, орієнтована на травму, і терапія десенсибілізації та переробки рухів очей є ефективними для зменшення симптомів посттравматичного стресового розладу [10].

Психологічна реабілітація – це систематичне психологічне втручання, спрямоване на відновлення психічної діяльності та здоров'я військовослужбовців,

які зазнали психологічної травми під час бойових дій. Метою військово-психологічної реабілітації є збереження та відновлення фізичного та психічного здоров'я військовослужбовців. Відновлення фізичної і розумової працездатності та волі до виконання службових обов'язків зменшує частоту і вираженість наслідків бойової психологічної травми у вигляді посттравматичних стресових станів, які досягають максимальної інтенсивності при розвитку посттравматичного стресового розладу і хронічних психопатологічних змін особистості.

Встановлено, що психологічна допомога вимагає проведення психологічних абілітаційних заходів. Абілітація спрямована на набуття знань і навичок, необхідних для самостійного життя в соціальному середовищі, тобто на усвідомлення власних здібностей і обмежень, соціальних ролей, розуміння прав і обов'язків, здатності до самообслуговування [9]. Під психологічною допомогою військові психологи розуміють цілеспрямовану діяльність людини, спрямовану на розширення психологічних можливостей іншої людини в особистісному та соціальному функціонуванні. Обсяг психологічної підтримки включає досить широкий спектр реабілітаційних заходів: психотерапія, консультування, психологічна корекція, психологічна реабілітація, психопрофілактика, психологічний розвиток. Основними принципами реабілітації є послідовність і поетапність [13].

Соціальна реабілітація у формах соціальної підтримки (надання соціальних послуг, допомога у вирішенні побутових проблем, забезпечення житлом, юридичні консультації), інтеграції в громаду (організація заходів для ветеранів та їх сімей, що сприяють їх соціалізації та залученню до громадського життя), підтримки сімей (надання допомоги членам сімей ветеранів, загиблих, включаючи психологічну підтримку та консультації з питань виховання дітей).

Професійна реабілітація, що передбачає професійну підготовку та перепідготовку (організація курсів навчання та підвищення кваліфікації для ветеранів з метою покращення їх конкурентоспроможності на ринку праці), працевлаштування (допомога у пошуку роботи, співпраця з роботодавцями, надання інформації про вакансії), розвиток підприємництва та підтримку ветеранів у започаткуванні власного бізнесу, консультації з питань підприємництва, доступ до фінансових ресурсів та грантових програм.

Інформаційно-консультативна підтримка відбувається шляхом інформування про доступні послуги та програми реабілітації, законодавчі права ветеранів та їх сімей, проведення консультацій з медичних, психологічних, соціальних та професійних питань, реалізацію освітніх програм, семінарів та тренінгів для ветеранів та їх сімей, спрямованих на підвищення їх обізнаності та адаптації до мирного життя.

Періоди війни чи збройних конфліктів викликають у військових осіб різноманітні механізми подолання стресів, які спрямовані на те, щоб допомогти людині продовжувати своє функціонування. У науковій літературі можна знайти кілька факторів захисту та вразливості людей під час та після кризи чи лиха [14, 15]. Так, захисні фактори (такі як надія та моральний дух) є кращими провісниками стійкості до стресових негараздів порівняно з факторами вразливості (такими

як рівень тривоги та депресивних симптомів, а також відчуття небезпеки). Під час тривалого впливу стресових факторів, таких як бойові травми та наслідки після них, захисні фактори збільшують здатність окремих людей підтримувати оптимізм щодо свого майбутнього і мають більший рівень стійкості та краще адаптуються до нових умов життя [15, 16].

Доведено, що особистісні ресурси людини та її здатність справлятися з проблемами мають вирішальне значення та є предикторами психологічної реакції людини на травму. Наприклад, молодший вік, вищий рівень травми, відсутність релігійної приналежності та нижча релігійність корелюють із підвищеною тяжкістю симптомів моральної травми [12].

Все більше досліджень зосереджено на розвитку більш глибокого розуміння взаємодії між хронічним болем і посттравматичним стресовим розладом. Дослідження показують, що пацієнти з хронічним болем і посттравматичним стресовим розладом відчувають більш інтенсивний біль і афективний дистрес, вищі рівні втручання в життя і більшу інвалідність, ніж пацієнти або з болем, або з одним лише посттравматичним стресовим розладом. Ветерани, які мають як хронічний біль, так і посттравматичний стресовий розлад, демонструють значно вищі рівні дезадаптивних стратегій подолання та переконань щодо болю, зокрема більш катастрофічне та емоційне сприйняття болю, менший контроль над ним, порівняно з ветеранами, які страждають лише від хронічного болю [8].

Науковці визначили риси особистості, які знижують ризик розвитку посттравматичного стресового розладу, такі як екстраверсія, приємність, відкритість до досвіду та сумлінність. В умовах воєнних конфліктів здатність осіб ефективно справлятися з труднощами була пов'язана з рівнями самоефективності, стійкості і витривалості [16, 17]. Серед особистих факторів, які сприяють посттравматичному росту, збереження позитивного погляду на життя відіграє вирішальну роль в успішному подоланні труднощів. Оптимістичним і повним надії особам може бути легше визначити та шукати нові можливості та сили після травми. Надія має вирішальне значення для того, щоб люди могли сприймати виклики, а не катастрофи, і виробляти стратегію їхнього подолання. Надія визначає когнітивно-мотиваційний стан, який спонукає та підтримує цілеспрямовані дії, тісно пов'язані з індивідуальними цілями та необхідним контролем над їх досягненням через особисті зусилля [16].

Процес адаптації військовослужбовців, які перенесли бойові травми до мирного середовища життя – це складний процес інтеграції до нових умов життя, який може супроводжуватися розвитком бар'єрних, стресових реакцій та посттравматичним стресовим розладом. Щоб допомогти таким людям успішно адаптуватися, їм необхідна підтримка фахівців у різних сферах, включаючи психологічну підтримку, медичну реабілітацію, юридичну допомогу, соціальний захист та допомогу з працевлаштуванням. Слід підкреслити важливість та актуальність фізичної та психологічної реабілітації військовослужбовців, які потрапили в бойову обстановку, а також необхідність подальших досліджень щодо удосконалення комплексної стратегії. Своєчасне та ефективне впровадження дозволить значній частині бійців швидко адаптуватися до

повсякденного життя, реінтегруватися в суспільство та уникнути багатьох психологічних і соціальних проблем. Для реабілітації та остаточної інтеграції в суспільство необхідні індивідуальні шляхи лікування мультидисциплінарними командами фахівців.

Висновки. Таким чином, військовий бій може призвести до нищівних, хронічних фізичних та/або психологічних травм. Бойова травма є основною причиною стійких фізичних, когнітивних, емоційних і поведінкових розладів у ветеранів і військовослужбовців. Сучасні дослідження показують, що поєднання медичної та психологічної терапії може виявитися ефективними для військових після бойових травм. Психофізичне відновлення та реабілітація після бойової травми вимагає мультидисциплінарного підходу, що включає медичні, психологічні, соціальні, професійні та культурні аспекти. Мультидисциплінарні команди, які здійснюють фізичні та психологічні заходи, спрямовані на роботу з травмою, ефективні для лікування проблем психічного здоров'я та супутніх захворювань у людей, які зазнали бойової травми. Кожна з цих форм спрямована на комплексне відновлення, яке допомагає людині, яка зазнала бойової травми повернутися до повноцінного життя, інтегруватися в суспільство та покращити якість свого життя. Саме злагоджена робота хірургів, реабілітологів, психологів, соціологів може сприяти більш швидкій реабілітації.

References:

1. Kimhi S, Eshel Y, Marciano H, Adini B. Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. *Frontiers in public health*. 2023; 11:1053940. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940>
2. The Lancet Regional Health-Europe. The regional and global impact of the Russian invasion of Ukraine. *The Lancet regional health. Europe*. 2022; 15:100379. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2022.100379>
3. Xu W, Pavlova I, Chen X, Petrytsa P, Graf-Vlachy L, Zhang SX. Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022. *The International journal of social psychiatry*. 2023; 69(4):957-966. Available from: <https://doi.org/10.1177/00207640221143919>
4. Kurapov A, Kalaitzaki A, Keller V, Danyliuk I, Kowatsch T. The mental health impact of the ongoing Russian-Ukrainian war 6 months after the Russian invasion of Ukraine. *Frontiers in psychiatry*. 2023; 14:1134780. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1134780>
5. Huang MX, Huang CW, Harrington DL, et al. Resting-state magnetoencephalography source magnitude imaging with deep-learning neural network for classification of symptomatic combat-related mild traumatic brain injury. *Hum Brain Mapp*. 2021; 42(7):1987-2004. <https://doi.org/10.1002/hbm.25340>
6. Miles SR, Martindale SL, Flanagan JC, et al. Putting the pieces together to understand anger in combat veterans and service members: Psychological and physical contributors. *J Psychiatr Res*. 2023; 159:57-65. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2023.01.013
7. Zasiakina L, Duchyminska T, Bifulco A, Bignardi G. War trauma impacts in Ukrainian combat and civilian populations: Moral injury and associated mental health symptoms. *Mil Psychol*. 2024; 36(5):555-566. <https://doi.org/10.1080/08995605.2023.2235256>
8. Otis JD, Comer JS, Keane TM, Checko Scioli E, Pincus DB. Intensive Treatment of Chronic Pain and PTSD: The PATRIOT Program. *Behav Sci (Basel)*. 2024; 14(11):1103. Available from: <https://doi.org/10.3390/bs14111103>
9. Shelenkova NL. Cotsialno-psykhologichna reabilitatsiia uchasnykiv boiovykh dii [Social and psychological rehabilitation of combatants]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. 2024; 10(44):1112-1120. Rezhym dostupu: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10\(44\)-1112-1120](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10(44)-1112-1120)
10. Coventry PA, Meader N, Melton H, et al. Psychological and pharmacological interventions for posttraumatic stress disorder and comorbid mental health problems following complex traumatic events: Systematic review and component network meta-analysis. *PLoS Med*. 2020; 17(8):e1003262. Available from: <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003262>
11. McEwen C, Alisic E, Jobson L. Moral injury and mental health: A systematic review and meta-analysis. *Traumatology*. 2021; 27(3):303-315. Available from: <https://doi.org/10.1037/trm0000287>
12. Zasiakina L, Zasiak S, Kuperman V. Post-traumatic Stress Disorder and Moral Injury Among Ukrainian Civilians During the Ongoing War. *J Community Health*. 2023; 48(5):784-792. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10900-023-01225-5>
13. Kruk IM, Hryhus IM. Suchasnyki pohliad na psykhologichnu reabilitatsiui viiskovosluzhbovtiv z posttravmatychnym stresovym rozladom [A modern view of psychological rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder]. *Rehabilitation and Recreation*. 2023; 15:50-56. [in Ukrainian].
14. Surzykiewicz J, Skalski SB, Niesiobędzka M, Gladysz O, Konaszewski K. Brief screening measures of mental health for war-related dysfunctional anxiety and negative persistent thinking. *Personal Individ Differ*. 2022; 195:111697. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111697>
15. Kimhi S, Eshel Y, Marciano H, Adini B. Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. *Frontiers in public health*. 2023; 11:1053940. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940>
16. Slezackova A, Malatincova T, Millova K, Svetlak M, Krafft AM. The moderating effect of perceived hope in the relationship between anxiety and posttraumatic growth during the Russian-Ukrainian war. *Frontiers in psychology*. 2024; 15:1440021. Available from: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1440021>
17. Ghosn F, Chu T, Simon M, Braithwaite A, Frith M, Jandali J. The journey home: violence, anchoring, and refugee decisions to return. *Amer. Polit. Sci. Rev*. 2021; 15:982-998. Available from: <https://doi.org/10.1017/S0003055421000344>

UDC 615.8:616-001.3:616.89-008.441.3:355.233:616-082

MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO THE TREATMENT OF COMBAT TRAUMA: INTEGRATION OF PHYSICAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION (LITERATURE REVIEW)A.V. Kulmatytskyi¹, I.S. Klymenko², O.V. Kovalchuk³¹ *Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Department of Neuropathology and Neurosurgery, Lviv, Ukraine*² *Academy of Personnel Management, Department of Medical Psychology, Kyiv, Ukraine*³ *Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Department of Human Biology and Ecology, Zaporizhzhia, Ukraine*

ORCID ID: 0000-0003-3486-1143,

e-mail: andriyikulm@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3119-7494,

e-mail: neffalimm@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4249-8751,

e-mail: ksusha.mgu@gmail.com

Abstract. Today's life in our country are undergoing significant changes that affect all spheres of life of our citizens and society as a whole. This is due to the war and the increasing number of military personnel. Among the psychological consequences of the war, the most significant are an increase in post-traumatic stress disorder, anxiety, and depression. Therefore, it is necessary to find effective ways of adaptation and physical and psychological rehabilitation after combat trauma.

In order to solve the research task, a systematic review of scientific literature was performed and the issue of the effectiveness and acceptability of physical and psychological methods of treating combat trauma in the military was studied, both foreign and domestic experience was studied. In recent years, there has been significant progress in this area, with the development of new methods and approaches to rehabilitation, as well as a deeper understanding of the psychological trauma experienced by the military. Key areas of research include individual differences in response to trauma, a comprehensive approach

to rehabilitation, the role of the social environment, new technologies in rehabilitation, and prevention of psychological trauma.

Psychological effects have been shown to negatively affect moral emotions, including feelings such as anger, shame, guilt, and disgust, in both military personnel and civilians. These emotions are associated with moral suffering for Ukrainians, including self-recrimination, disillusionment with the government, loss of religious faith, and loss of trust in others. The psychological distress that results from the conflict between high moral beliefs and forced low moral behavior is called moral trauma and is one of the central components in the assessment and treatment of combat-related post-traumatic stress disorder. It has been shown that effective assistance in overcoming stress and post-traumatic disorders is provided by combining the work of social support specialists and psychological assistance. It was noted that for effective physical and psychological treatment, recovery and rehabilitation after combat trauma, it is necessary to involve medical, psychological, social and professional support. This will allow a person to return to normal life and integrate into civilian society. The components of medical, psychological, social, and vocational rehabilitation are identified and the need for counseling support is shown. It has been established the psychological interventions are effective in the treatment of post-traumatic stress disorders, anxiety and depression, and in improving sleep in people with a history of combat traumatic events. Modern psychological assistance includes a fairly wide range of rehabilitation tools: psychotherapy, counseling, psychological correction, psychological rehabilitation, psychoprophylaxis, psychological development. The mandatory principles of rehabilitation are consistency and phasing

Conclusion. Thus, multidisciplinary teams of physical and psychological interventions focused on trauma are effective in treating mental health problems and comorbidities in people who have experienced combat trauma. It is the coordinated work of surgeons, rehabilitation therapists, and psychologists that can contribute to faster rehabilitation.

Keywords: war, military, physical health, psychological state, disorders, specialized care, medicine, chronic pain, post-traumatic stress disorder.

Стаття надійшла в редакцію 31.01.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.03.2025 р.